

وا ئەمەولا پەردەسەندى
 ئەرشىف لە ژمارە بەك لە وولاتانى
 ئەوروپا لىسە بواری پيشكەوتن و
 شارستانىەت دا رابوردوو يەكى
 دىرنيان هەيه هەروەها لە چەند
 دەولەتتىكى تری جیياندا دەخەينه
 روو .

ئەلمانيا :

زۆر بەى شارەکانى ئەلمانيا لە
 رىكخستنى ئەرشىفەکانياندا
 چاويان لە گليساکانيان دەبرى ،
 ئەگەرچى لە سەر هەمان شتوازد
 كۆنەكان بەرپۆدە دەچوون ،
 ئەو بوو (برووسىاي رۆژەلات) -
 سەرەراى ئەرشىفى مەركەزى لە
 بەرلیندا - لە شارانى دىكەى وەك
 باقارىياو ، رۆتسبرگ ، بادن ،
 ئەرشىفى هەبوو ، هەريەك لەم
 شارانەيش ئەرشىفى مەركەزى
 خۆى هەبوو سەرەراى
 ئەرشىفەکانى ناوچەكان . بەلام
 ئەرشىفى رايخى مەركەزى ئەوا
 دواى يەكەمىن جەنگى جیهانى
 (۱۹۱۴ - ۱۹۱۸) وورد تر لە
 سالى ۱۹۱۹ دا دەستى پىن کرد ،
 شوپنەكەيشى لە بۆتەامدایە (لە
 ئەلمانياى ديموكرات) ،
 کاربەدەستانى ئەلمانيا هەولى
 ئەو يان زەدا چەند پەيرە و نامە يەكى
 گشتى دا بنىن بەسەر هەموو شوپنى
 بەلگە نامەكاندا بسەپتيرت ،
 بەلكوو ئەمەيان بۆ حكومەتەكانى
 وىلايەتەكان هيتلايەووە كە خۆيان ئەو
 ياساو پەيرەوانە دەربكەن كە بۆ
 كاروبارەكانيان دەگونجىن ، بۆيە
 دەبينىن ئەو سىستەمانەى لە
 باقارىادا پەيرەو دەكرا لەگەل
 ئەوانەى (سەكسۇنيا) دا جياوازن
 هەروەها لە ئەرشىفى شارەكاندا

ئەرشىفە ميژووى چەشەنەكانى بەرپۆدەبردنى

چەندىن بەلگە نامەى جەنگى
 بەنرخ هەن .

بەلام ئەرشىفى وىلايەتەكان ،
 گرنگترينيان ئەرشىفى نەپتى
 برووسىايى يە لە نزيكەى (داھلم)
 كە ئەرشىفى مەركەزى برووسىاو
 براندنبورگە ، كە لە سەدەى
 ئازدەھەمدا دامەزراووە ،
 بەلگە نامەكانى وەزارەتەكانى
 برووسىاو بەلگە نامەكانى سوپاي
 برووسىاي تا سالى ۱۸۶۶ تىدايە ،
 هەروەها بەلگە نامەكانى وەزارەتې
 دەروە تا سالى ۱۸۶۷ .
 بەلگە نامەكانى ناوچەى
 براندنبورگىش سەر بەم ئەرشىفەن .

لە سالى ۱۸۵۰ دا ئەرشىفى
 ھۆنزوليرن لە ئەم ئەرشىفە دا بى
 كرا كە برىتى يە لەو بەلگە نامانەى
 پەيوەندىيان بسە مالىە پادشاكانى
 برووسىاو براندنبورگەو هەيه لە
 وەسيەتنامەو نامەكانى پادشاوشى
 دىكە . لە ناوچەكاندا چەندىن
 ئەرشىف هەن بەلگە نامەى
 بەرپۆدەبردن و سەنەدنامەى
 دادگاكانيان تىدايە . بەناوبانگترين
 ئەرشىفەكانى برووسىايش ،
 ئەرشىفى (ھانۆفەر ، برسلاو ،
 ماربۆرگ) ن . ئەگەرچى شارى
 (كۆلۆن) يش ئەرشىفى ميژووبى
 ھەيه *Historiches Archiv* .

ئەرشىفى وىلايەتى (باقارىيا) يش
 لە سالى ۱۹۲۱ دا دامەزراووە
 ئەو يش لە ئەنجامى كۆ کردنەوہى
 ئەو ئەرشىفانەى كە لە نزيكەى
 سالى ۱۷۹۹ دا بۆ بەرپۆدەبرى يە
 جۆر بە جۆرەكان دامەزراوون . بەلام
 ئەرشىفەكانى ناوچەى (سەكسۇنيا)
 ئەوا لە شارى دريسدن لە سالى
 (۱۸۳۲) ھوہ دامەزرىتراون هەروەها
 ئەرشىفەكانى شتوتگارت كە
 بەلگە نامەكانى مالى پادشايبان

چەندىن سىستەمى جۆراوجۆر
 بەدى دەكەين .

گرنگترين ئەرشىفە حكومەتى
 يەكان لە ئەلمانيادا ئەمانەن :

(۱) ئەرشىفى رايخ و لقەكانى

(۲) ئەرشىفى وىلايەتەكان

چەند جۆرى تری شوپنى
 بەلگە نامە هەن سەر بەخۆن وەك
 ئەرشىفەكانى دەستە ئايىنى و
 زانستى يەكان (۹) ، ئەرشىفى
 (پۆتسدام) (كە ئىستا لە
 ئەلمانياى ديموكراتدايە) بەلگە نامە
 سارو جەنگى و دادگايى يەكانى
 شتوتگارت و شتوتگارتى پەيوەندىيان
 بە جەنگى جیهانى يەكان و شوپنى
 جەنگەكانەو هەيه ، ئەو لقەيشى كە
 لە بەرلىندا يە تايبەتە بە بەلگە نامە
 كانى جەنگەكانى برووسىاو ، ھەروەها
 لقى « دەرسدن » تايبەتە بە
 بەلگە نامە جەنگىيەكانى سەكسۇنياو
 ھەر لە سالى ۱۸۶۷ تا ۱۹۱۹ ،
 لقى شنداو يش ديسان چەند
 بەلگە نامە يەكى جەنگى برووسىاي
 تىدا پارىتراووە ، لە شتوتگارتدیش

تیدایه .

بهلام نرشیفی سیاسی که له سالی ۱۹۲۰ دا له وهزارهتی دهره وهدا دامه زرتیراوه نهوا سر بهم وهزاره ته بهو نهو به لگه نامانهی تیدایه که به یوه نندیان به سالانی نیوان (۱۸۶۸ - ۱۹۲۰) هوه هه به به لگه نامه کانی پشاش ۱۹۲۰ پش ده خرتنه به شه جۆراو جۆره کانه وهو که مه که مه ده خرتنه سر نه نرشیفه . بهلام به لگه نامه کانی پشاش ۱۸۶۷ خراونه ته نرشیفی نهیئی ی رووسیواوه (۱۰) .

دوای دووه مین جهنگی جهانی (۱۹۳۹ - ۱۹۴۵) و دابهش کردنی نه له مانیا به دوو به شه وه ، یان دوو دهوله ته وه : نه له مانیا ی فیدرال و ، نه له مانیا ی دیوکرات ، له سر نه وه پتک هاتن که کوماری نه له مانیا ی فیدرال (بوند نرشیف) له (کۆبلنز) لای خو بشارتیزیت و نرشیفی . رکزی له یوتسدام به شی کوماری نه له مانیا ی دیوکرات بیت .

نهو باسایانهی له زۆربهی وولاته کانی نه وروپادا جیبه جی کران راده به کی به رزی ریکخستنی مه رکزیی حکومه تی یان هه بهو نه م باسایانه مانی پشکینه وهی نرشیفه کانی دیکه یان به نرشیفه مه رکزیه کان به خشیوه ، بۆ وینه له نه له مانیا دا سره رای نه وهی باس کرا ، سیسته مپک هه به به (نه مانه تی به لگه نامه فخریه کان) ده ناسریت تایه ته به نرشیفه ناوچه به کانه وه نه ویش وه هۆبه ک بۆ پاراستنی نرشیف و نهو به لگه نامه تی تیدا پاریزراون . نه وه پشاش سر نهج رابکیشیت نه وه به که به یوه نندی نیوان نهو

ده ستانهی سه ره رشتی به لگه نامه کان ده کهن زۆر توندو تۆله ، هه موو سالتیک کۆنگره ده به ستریت نهوانه ی تیدا ده بن که له به لگه نامه دا کار ده کهن و له هه موو شاره کانی نه له مانیا وه دین بۆ نه وهی بیروا دهر بیرن و نه خشه دابنن و کاروبار ریک بخهن .

نه جسا له بهر نه وهی نه م نرشیفانه به نرخن نهوا دهوله ته کانی تر هه ولکی نه وه ده دن به هه موو ستیوازو ریکایه که ده ستیان بن بکات ، به راستی له دووه مین جهنگی جهانی و ژیر که وه تنی زاخی سیته م دا بۆ هتیره سوپایه کانی نه مریکا هه لیککی گه وره بوو ، زۆر له به لگه نامه کانی نه له مانیا یان ده ست بکه ویت که چه نندن نهیئی مه زنیان نه هه موو بواریک دا تیدایه وه که نهیئی سوپای و پشه سازی و سیاسی که بۆ ووینه به کگرتوه کانی نه مریکا گو تیزاونه ته وه سه ده ها نرشیفیت خه ریکی لیکۆلینه وهو هه ما دهر کردنیان بوون و به لگه نامه کانی حزبی (نازی) شیان تیدا بوو .

فهره نسا

به لگه نامه کان بهر له فهره نسی به ده ستی ده ستلهانی هه مه چه شه بوون هه ربه که دادگا و ئیمتیا زاتی خو بی هه بوو نه وه بوو ژماره ی مه لبه ندی نه م به لگه نامه له ده هزار مه لبه نند زباتر بوون ، ته نیا له پاریس دا له سالی ۱۷۷۰ دا نزیکه سی ۴۰۰ مه لبه نند ، هه بوو ، ره ووشتی پادشاکانیش بهو جۆره بوو که به لگه نامه کانیا ن له گه ل خو هه لگرن .

له پشدا ووتمان ، که فیلیپ نه غستۆس له سالی ۱۱۹۴ دا به رانه ریشارد (ریکاردۆس) ی شیر دل دا شکاو نه مه ی دوایی ده ستی به سه ر به لگه نامه کانی نه ودا گرت بۆ به زۆربه ی به لگه نامه کان روونووس کران و خرا نه نیو سنووقی له دار دروست کراوه وهو له (لۆفر) دا پاریزران ، نه مه یش بوو به ساووقی گه نجینه ی به لگه نامه کان .

(کۆلبیر) ی وه زیری به ناوبانگیش هه ولکی نه وهی دا نهو به لگه نامه ی به یوه نندیان به دهوله ته وه هه به کۆبان بکاته وه ، ناردی وینه ی یان دانه به کی نهو به لگه نامه له ناوچه کان بهین ، هه روه ها زۆری له به لگه نامه نه سلی به کان کۆ کردوه نه گه رچی زۆر به بانیشی بۆ خو گل دابه وه . له سالی ۱۶۶۳ دا کۆلبیریش نه کادیمیای خست و ویزه کانی دامه زرانند که ده ستی به بلاو کردنه وهی کتیبی (فه رمانه کانی پادشایانی فه رنه سا) کرد ، نه وه بوو له وهزاره تی دارایی دا مسیو (ماشۆ) ی چاودیری گشتی له سه ر ریزه وی نهو ده چوو که چه نندن که سی له روونووس کاره کان ناماده کردبوو بۆ نه وهی نرشیفه کانی ناوچه کان روونووس بکه نه وه .

ئینجا (سلهویت) ی چاودیری گشتی کتیبخانه ی دارایی دامه زرانندو (مۆرۆ) ی پاریزه ری کرد به (به رتیه به ری) . نه مه یش فه ره ستیکی بۆ فه رمانه کانی بادشاکان ریکخست ، میژووو شو تینیانی تیدا دیاری کرد . به لام (برتن) ی چاودیری گشتی له سالی ۱۷۶۰ دا به شتیکی بۆ به لگه نامه یاسایی به کان خسته سر نه م کتیبخانه به ، له سالی ۱۷۶۲ دا

الدائرة التاريخية - دهزگای میژووی (دامزرتیرا ، ئەم سنج بەشەیش لە ژێر چاودێری کردنی (مۆرۆ) دا بوون ، لە ساڵی ۱۷۶۴ دا لە کۆشکی (فرسای) هەو بۆ پارێس گۆیزوایەوهو ناوی

(Cabinet des chartes) ی لێ نراو ، فەرەستی بۆ ئەو بەلگەنامانە کرد کە مافەکانی (ملکیت) دەچەسپێن و : پەیمانێری بۆ وولاتە بیگانهکان نارد بۆ ئەوهی ئەو بەلگەنامانە وێنە بگرن کە پەيوەندیان بە میژووی فەرەساوه هەبە . بەلام فیکرەهی کۆکردنەوهی بەلگەنامە فەرەسنییهکان لە بەک شوێن دا بەر لە شوێرش نەبوو بەهۆی دروست کردنی ئەرشیفی نیشتمانی فەرەسا ، ئەو پرۆژە نەتەوا یەتی بەی کە شوێرش جێبەجێ کردنی خستە ئەستۆی خۆیەوه (۱۲) پیاوانی شوێرش دەستپێشکەری ی چاودێری بەلگەنامەکانو ریکخستیان کرد ، لە سەرەتاوه بایەخیان بە بەلگەنامەکانی کۆمەڵەیی دامەزراندن (الجمعية التأسيسية) داو (کامۆس) یان کرد بە بەرپۆهەری ئەرشیفی ئەم کۆمەڵەبە لە ۴ ی ئابی ۱۷۸۹ دا ، لە ۱۲ ی ئەیلوولی ۱۷۹۰ دا یاسایەك دەرکرا بەپێی ئەم یاسایە ئەرشیفی کۆمەڵەیی دامەزراندن کرا بە ئەرشیفی نیشتمانی ئەنجا یاسای بنەرەتی دەرکرا کە ئەرشیفی نیشتمانی لە فەرەسا دا ریک خست کە یاسای (میژوۆر) ی ساڵی دوو هەمە واتە ۱۷۹۴-۶-۲۵ .

نابلیۆن بۆناپرت ئارەزوویەکی زۆری هەبوو بەلگەنامە فەرەسنی بە پەرشو بلاوهکان کۆ بکاتەوه ، بەرپۆهەری ئەرشیفی نیشتمانی لە

سەر دەمی ئەودا مسیۆ (دۆنۆ) ویستی هەموو بەلگەنامەیی ناوچەکان بخاتە سەر ئەم ئەرشیفە نەتەوا یەتیانە ، کاربە ئەمەیشەوه نەوێستابە لکۆو نابلیۆن خۆی ویستی ئەرشیفی نیشتمانی فەرەسا بکاتە ئەرشیفتیکی گشتی بۆ ئەوروپا ، تۆژینەوه رەکان لە هەموو وولاتیکەوه روری تی بکەن بە دووی بەلگەنامەیی وولاتەکانیان دا بگەرێن ، هەر لەبەر ئەوه یە بەلگەنامەکانی ئەسپانیای بەلجیکاو ئەلمانیای فاتیکانی تێدا یە .

چونکە شوێرش فەرەسنی کە دەرەبەگایەتی لە فەرەسا دا لەناو برد هەموو بەلگەنامەبەکی دەرەبەگایەتی سووتاند ئەنجا هەموو ئەرشیفەکانی کۆ کردەوه کە تەنیا لە ساڵی ۱۷۷۰ دا لە پارێس دا نزیکە ۵.۰ مەلبەند هەبوون ، هەر وه ئەرشیفی نیشتمانی دامەزراند ، بەم چەشنە شوێنی بەلگەنامەکان تەنیا ئەمباری بەلگە دادگایی بەکان نەبوو بەتەنیا ، وه کۆو لە پیش دا وا بوو ، بەلکۆو بوو بە مەلبەندی لیکۆلینەوه میژوویبەکانو سەرچاوهی تۆژینەوه زانستییهکان

دوو گۆڕەکانی بریتانیا

لە میژووی بەلگەنامەو ئەرشیفی نیشتمانی بکۆلیتەوه چۆن لە لالهت و نیشانەیی بەرچاوه دەکەوین کە لە ئنگلەره دا لە سەدهی تۆبەمی زاینهوه ئەرشیفتیکی پادشایی هەبووه ، لهوانەیشە ، ئەگەر ئەم ئەرشیفە هەبوویت ، ئەوا بەشتیکی لە گەنجینهی بەلگەنامە پادشاییهکان پیک دەهێناو ، شویتیکی تاییه تیشی نەبووه .

کۆنترین زنجیرەیی ئەرشیفی سەر

بە چاودێری دارایی Exchequer دەگەریتەوه بۆ ساڵی ۱۱۳۰ ، لە ساڵی ۱۳۲۳ دا ، بەکەمین رابەر ، پترست inventory لە ئنگلەره دا ئاماده کرا ئەو نەدی نەبرد لە پاشان دا بوو بە بەکەمین نمونە ، ئەمیندارەکانی بەلگەنامەکان لەو سەر دەمه دا لەسەری دەپۆشتن .

دوای بیستو پینچ سال ، بەلگەنامەچی بەکان کردیان بە نمونەیی ئەو پترستانەیی کە بۆ عەمبارەکانی بەلگەنامەکانی فەرەسا دانران کەوا فیلیپی جوان Philip the Fair دای مەزراند .

لە ئنگلەره دا بەلگەنامەکان لێرهو لەوێ بوون ، ئەویش وه کۆو بەلگەنامەکانی تری دەوله تەکانی دیکەیی ئەوروپا ، کە ساڵی ۱۸۲۸ یاسای (Public Record Office) دەرچوو کە بە گۆڕەیی ئەم یاسایە هەموو کۆمەڵە ئەرشیفی بە پەرشو بلاوه بووه کان کۆ کرانەوهو خرا نه ژێر چاودێری کردنی گۆرهی قازییانەوه

Master of the Rolls

دەشتوانریت ئنگلەره بە نمونەیی دیاری سیستەمی پاراستنی مەرکزی بژمیردیت سەرەرای ئەوهیش چەندین کرداری ئەرشیفانە بهو شێوهی کە لە سیستەم و بەرپۆهەردنی لامەرکزی دا باوه لهو ناوچانە یان ئەو هەریمانە بەرپۆه دەبران کە لە راستیدا خۆیان شویتنی سەرهلدانی ئەو ئەرشیفانە بوون .

بەردی بناغەیی خانووی گشتی بەلگەنامەکان لە بریتانیا لە ۱ له رۆژی ۲۴-۵-۱۸۵۱ دا دانرا ، دروست کردنی ئەم خانووهیش لەو کاتەدا

۱۸۸۴۹۰) پاوه می نیسنه رلینی
تی چوو، نهو یاسایه می که له
۱۸۲۸/۸/۱۴ دا ده رچوو چه شنی
نهو به لگه نامانه می دیاری کردن که
ده بیت بیاریترین (۱۵).

له سالی ۱۸۸۸ دا له بریتانیادا
(کومه له می به لگه نامه کانی بریتانیایی
(The British Records
Society) دامه زرا که کاریکی
گه وره می له دروست کردن و
داهه زرانندی خانوه کانی به لگه نامه -
کانو چاودیری کردنیان دا هه بوو .

نهجا به پنی نهو فرمانه می له
سالی ۱۸۵۴ دا دهه کراوه :
ده ستلانی بنه رته می ، پتر فراوان
بوو نهجانی نهویش نهه بوو که
خانوه می گشتی به لگه نامه کان له
حالی حازردا له دوو به شنی
سهره کی پیک هاتوه که نهمانه :

۱ - نهرشینی دادگایی و
به لگه نامه کانی ده ولت .

۲ - نهو نهرشیفه می که به لگه نامه و
کاغهزی وهزارهت و دامو ده زگا کانی
لهو چه شنه می تیدایه . که
پیداویستی به کانی به پیره بردن دابین
ده کات (واته نهو به لگه نامانه می جار
جار سهیر ده کرتین) .

تهنگو چه له مه می ده ستگیر بوونی
کاغهزی نهو موچه خوره انه می که
خانه نشین ده کرتین ، تهنگو
چه له مه به که له سه رجه می نهو
تهنگو چه له مانه می که پتویست به
یاسادانانی خیرا ده کات بو نهوه می
چاره سهیر بکریت ، هیشتاکه شیش
سه رچاوه می زیرین بوونو سهختی به
له سه رده می نه مینداره کانی
نهرشیفدا له هه موو جیگایه کدا ،
نهه مه سه له به ش کونه بو سه رده می
(نه لیزایی می) ساژن ده گهریته وه ،
نهوه بوو هه ندیک له وه زیره کانی که

پلهو پایه کانیان به جیج ده هیشت
زوره می به لگه نامه کانی ده وله تیان
له گهل خۆ ده برد ، نهوه بوو چه ند
هیمایه که له هه ندیک له به لگه نامه -
کانی ناوچه می (لسته ر) دا له
سه ده می شازده هه م دا دوزراونه ته وه
ناهیلن موچه خوره کان نامه می
ره سمی لای خۆ بیاریترین به لککو
ده بیت بیانخه نه نه رشیفه
ناوچه می به کانه وه .

له دووه مین چاره کی سه ده می
پسته م دا بایه خ دان به به لگه نامه می
ناوچه می زیاد می کرد ، له نهجانی
نه مه وه مه لبه نده کانی به لگه نامه کان
زور بوونو بلاو بوونه وه . به لام
لهو ناوچانه می که مه لبه ند بیان
خانه می به لگه نامه بیان تیدا نی به ،
نهوا کتیبخانه کان جیگای نهوه بیان
ده گرتوه . ههروه ها به لگه نامه و
کاغهزه که سایه تی به کان به
شیره می کی گشتی جیجی بایه خ دان
چاودیری می لایه نه سه سپوره کانی
به لگه نامه کان بوون . نهوه بوو هه ر
له سالی (۱۸۶۹) وه لیژنه می
ده ستنوسه میژووی به کان نه رکی
کو کردنه وه می به بیاننامه و زانیاری
ده رباره می به لگه نامه و ده ستنوسه
میژووی به کانی گرتنه نه ستو که
بارمه تی می لیکولینه وه می

ننگیزو یاسای
نه ده بو هه سونه ره
به شیره می کی تابه تی باین به
به لگه نامه ناوچه می به کان ده دات .
دوای دووه مین جهنکی جیهانی
بایه خ دان به نه رشیفو به لگه نامه کان
پتر بوو نهوه بوو نهوپه ری بایه خ
پندان نوینرا بو دوزینه وه می هوی
کاریگه ر بوو پاراستنی به لگه نامه و
خستنیانه شوینی هیمنایی بوو
نهوه می له کاره ساتی کوت و پیری و

مه ترسی چاوه و وانکراو بیانپاریترین
نهویش به ته رخان کردنی خانوه می
نوی می گه وره و نه ستوری ناوه ندی
بو هه لکرتنی گشت به لگه نامه کان
به سه رپیتی و بهر له جیا کردنه وه
لیکولینه وه هه لیزاردنی نهوه می
پتویست به پاراستنی هه همیشه می
ده کات .

نهوه بوو له سالی ۱۹۴۵ دا
(دووسجی نیشتمانی بوو نه رشیف
(National Register of
Archives) ده رچوو که لیژنه به کی
تابیه تی سه ربه رشتی ده کات و ریکی
ده خات و به پنی ناوچه ده بیان
ده نیت . نهه دووسجی به زانیاری
تهواوی ده رباره می مه لبه نده کانی
به لگه نامه پاراستن و کومه له کانو
دیاری کردنی جیگای پاراستنیان
تیدایه ، نهجا بواری کار په لی
هاویشت تا کومه له نه رشیفه کان
له ننگلته ره دا بگریته وه ، جکه له
به لگه نامه پاریزراوه کان له دامو
ده زگا مه رکه زی به کانی سه ر به
حکومه ت دا ، ههروه ها کومه له
ده ستنوسه میژووی به کان
لیکولینه وه بیان له سه ده می
نوزده هه م دا ده ستی پنی کرد .

سکوتله نده :

هه رچی سکوتله نده به نهوا هه ر
له سالی (۱۷۸۴) وه هه موو
کومه له سه ره کی به کانی به لگه نامه
گشتی به کان کو کرانه وه له
(ده زگای گشتی دووستیکان
(General Register House
دا پاریزران نهویش وه کوو نه مباره
نه رشیفی به کانی تر جوره ها چه شنی
کومه له به لگه نامه می گرنگی تیدایه .

نیرله نده :

هه مان شت به لگه نامه کانی
نیرله نده شیش ده گرتنه وه ، کاتیک له

سالی ۱۸۶۷ دا دەست بە دروست کردنی دەزگای گشتی بە لگه نامه کان کرا بەلام له سالی ۱۹۲۲ دا تووشی زیسانیکی زۆر بوو .

ئسپانیا :

هەر له زۆر کۆنەوه ئسپانیا بهوه ناسراوه که بایهختیکی زۆری به به لگه نامه کان داوه و چاودێریهکی باشی ئهرشیفه میژووبیه کانی کردووه . هەر له سه ره تایشه وه ههولتی داوه ئهرشیفی بهریتۆه بردن له ئهرشیفی میژوویی جودا بکاتهوه ، نهجا له بهر ئه وهی له پیشه وهی دهوله ته کانی ئه وروپاوه به وه له کۆنترینانه له دروست کردنی نه میرا تووریه تیکی گه و ره داو ، ئهرشیفه کانی چه نندین به لگه نامه ی میژوویی به نرخیان تێدا به ، که په یوه نندیان به دهوله ته کانی ئه وروپا و وولاته موسولمانه کانه وه هه به ، نه و چه نندین به لگه نامه ی ده رباره ی دۆزینه وه جوگرافی و بزوتنه وه ئایینی به کان و ده رباره ی چالاکی به - کانی کلیسای کاتۆلیکی به کان و شارستانیته ی ئهنده لوس خراونه ته ئهرشیفه جۆره جۆره کانیه وه که ده توانریت بکرتین به م به شان وه :

۱ - ئهرشیفه کانی حکومه ت .

۲ - ئهرشیفه کانی ناوچه کان .

۳ - ئهرشیفه کانی ناوچه بهریتۆه بهرایه تی به کانی دیکه .

کۆنترین خانە ی به لگه نامه ی ئسپانیا خانە ی به لگه نامه ی (سمیکاس) ه که له به شیکی قه لایه کی کۆن له لایه ن شارلی پینجه مه وه له سالی ۱۵۴۲ دا دروست کراوه ، ئهم ئهرشیفه یش سه ره به میرنیشینی (قستاله) بوو ،

(شارل) پادشا به که مین ئه مینداری بۆ ئهم خانە ی به لگه نامه یه دامه زراند ، له گه ن ئه وه ش دا بهر له و میژووه یش بۆ کۆکردنه وه ی به لگه نامه کانی تاییه ت به تانجه وه فه رمان ده رگرا بوو ، واته له سه ره تای سه دی شازده هه م دا ، ئه ویش به پێی فه رمانی پادشایی که له سالی ۱۵۰۹ دا ده رچوو . له سه ره تا وه به لگه نامه کان خرا نه (بلد الولید Vallad Olid) وه تا ئه و کاته ی گوێزرا نه وه قه لای (سمیکاس) ئه ویش به فه رمانی پادشا شارلی پینجه م وه که له سه ره وه باس کرا .

له ۱۷ ی ۷ ی ۱۸۵۸ یش دا مه رسوم (فه رمان) یتک ده رچوو بۆ دامه زراندنی خانە ی تری به لگه نامه کان که له شارو ناوچه کانی ئسپانیا دا بلا و بوو بوونه وه ، له وه بهریش (قوتابخانە ی بالای به لگه نامه کان) دامه زرابوو ، واته له سالی ۱۸۵۶ دا بۆ خویتندی زانیاری به لگه نامه کان و زانستی دیلۆماتیک و سیسته مه کانی بهریتۆه بردن له سه ره مه کانی ناوه راست و نوێ دا .

ده ستوانریت گرنگترین خانە ی گشتی به لگه نامه کانی حکومه تی ی خواره وه دیاری

۱ - ئهرشیفی به لگه نامه کانی (ئه لکالا) : ئهم ئهرشیفه به پێی فه رمانی پادشا که له ۱۷ ی ۷ ی ۱۸۵۸ دا ده رچوو دامه زراره ، به لگه نامه کانی بهریتۆه بردن و وه زاره ت و بهرژه وه ندیبه حکومه - تیه کانی تێدا به .

۲ - ئهرشیفی میژوویی نه ته وه یی ، ئهم ئهرشیفه یش به

پێی فه رمانی پادشا (دیکریتۆ) که له ۲۸ ی ۳ ی ۱۸۶۶ دا ده رچوو به دامه زراره ، بناغه ی ئهم ئهرشیفه یش به لگه نامه کانی دیترو کلیسا و دامه زرگه ئایینی به کانی سه راپای ئسپانیا بووه ، ئهمه گرنگترین خانە ی ئهرشیفه له ئسپانیا دا ئه ویش به هۆی ئه وه وه که به لگه نامه کانی ئه نجوومه نه بالا کۆنه هه لئا سراوه کان و به لگه نامه کانی زانکۆی (ئه لکالا) و به لگه نامه کانی وه زاره ته کانی تری خراونه ته سه ر . ۳ - ئهرشیفی به لگه نامه کان له سمیکاس : ئه وه بوو قسه ی له سه ر کرا ، پادشاکانی ئسپان سال دوا ی سال به لگه نامه ی زۆریان خسته سه ر ، به لام گرنگی له کۆتایی سه ده ی نۆزده هه مه وه نه ما ، ئه وه بوو ناپلیۆن له سالی ۱۸۱۱ دا زۆر له به لگه نامه کانی بۆ پاریس گوێزایه وه ، ئهم ئهرشیفه یش به لگه نامه کانی شارلی پینجه م و فیلیپی دوومه و ، ماری ستیوارت و پیوانی (اصلاح) ی ئایینی تێدا به .

۴ - ئهرشیفی به لگه نامه کانی هندی رۆژئاوایی له ئه شبیلیا : دروست کردنی ئهم ئهرشیفه یش له لایه ن شارلی پینجه مه وه بوو ، چونکه ئهم ئهرشیفه بۆ پاراستنی به لگه نامه کانی تاییه ت به دوورگه کانی هندی رۆژئاوا و دۆزینه وه کانی ئسپانیا و دۆخی ئه مه ریکا ته رخان کرا بوو .

سه ره رای ئه وه ی باس کرا چه نندین ئهرشیفی وه زاره ته کان هه بوو وه کوو : وه زاره تی ده ره وه مه عاریفو هونه ره جوانه کان و ، دارایی و ئهرشیفه کانی (ئهرشیفیسته کان) که له سالی ۱۹۳۱ دا دامه زراره ، ئهرشیفه کانی

جهنگ و دهریاوانی و هی تر .
سهرنج

نهرشیفه کانی نهسپانیسا
گرنگی به کی زوریان بۆ ههریمه کانی
عهرب هه به ، چونکه زوربه ی
به لکه نامه و کاغز ناردن له گهل
دهولته عوسمانلی و نه وولاتانه ی
که وتوونه ته سهر دهریای سپی
ناوه راست و وولاته کانی نه فریقیای
تیدایه ، بریا تپیک له نهرشیفیسه
عهربه کان چاویان بهم نهرشیفانه
ده کهوت و نه به لکه نامه یان دیاری
ده کرد که به یوهندی یان به میژووی
نیستمانی عهربه وه هه به .

سووسرا :

له بهر نه وه ی سویرا ددهولته تپکی
فیدرالی به نه و نهرشیفو
مه لبه نده کانی به لکه نامه کان تپیدا
به سهر چه ندین ناوچه (کانتونات) دا
دابش کراوه ، ماموستاو
لیکۆله ره وه کان سهر له م مه لبه ندانه
ده دهن بۆ لیکۆلینه وه توژینه وه .
سهره یای نهرشیفی مه لبه ندی
دهولته Bundesarchiv هه به
که له سالی ۱۷۹۸ دا له شاری
(بترن) دامه زراوه .

ئیتالیا :

به لام له ئیتالیا دا دام و ده زگای
نهرشیف به ته یا یان مه لبه ندی
تایهت به دهولته وه نی به ، به لکوو
زنجیره به مه لبه ندو کوگای گرنگی
تیدایه که سهر به به ریوه بردن و
لیپرسراویتی و هزاره تی ناوخته .
نهم مه لبه ندو کوگایانه ییش کوئترین
دابش کردنی ئیداری یانه له
وولات دا ده نوین .

نهرشیفی فاتیکانیش به کوئترین
نهرشیفی به ناوبانگی ئیتا
ده ژمیردریت ، بۆ سهرده می سه ده ی
چواره می زاینی ده گه ریته وه .
ده ستوانریت نهرشیفه کانی

ئیتالیا بهم چه شنه دابهش بکرین :

- ۱ - نهرشیفه حکومه تی به کان .
- ۲ - نهرشیفه کانی به ریوه .
- ۳ - نهرشیفه کانی (نهرشیفیسه -
کان) الموقین .
- ۴ - نهرشیفه کانی ده سته
ناینی به کان .
- ۵ - نهرشیفی ده سته
زانستی به کان .

۶ - نهرشیفه تایه تی به کان .
به لام نهرشیفی گشتی دهولته ،
یان نه وه ی به نهرشیفی نه ته وایه تی
ناوی ده به یین نه و پاش به کچیتی
ئیتالیا ، واته دوا ی ۱۷ ی ۳ ی

۱۸۶۱ دامه زراوه . بنکه ی نهم
نهرشیفانه ییش زور جار گۆراوه .
ههر له سالانی ۱۸۶۱ - ۱۸۶۵
نهرشیفه کانی شاری (تورین)
نهرشیفی نه ته وایه تی به لکه نامه کان
بوون ، نه جا فلۆره نسا شوینی
گرته وه ، چونکه فلۆره نسا ههر له
گۆتایی سه ده ی سیازده هه مه وه
به وه ناسراوه که یاسایه کی تیدا
بووه بسۆ ریکخستنی نهرشیفه
گشتی به کانی . ههر له (۲۷ ی ۵ ی
۱۸۷۵) بشه وه رۆما بوو به دوا
بنکه واته بنکه ی هه میشه ی نهم
نهرشیفه و به لکه نامه کانی نهرشیفه
کانی تری خراوه سهر .

نهرشیفی ویلایه ته کان
به لکه نامه ی گرنگیان
به یوه ندییان به وولاته کانی
ده ورو به ره وه هه به . چونکه
نهرشیفه کانی (ناپولی) و (پالمو)
چه ندین به لکه نامه یان تیدایه
به یوه ندیه کی گه وریان به میژووی
ناوه ریاستی نه وروپا و وولاته کانی
ده ورو به ره ی دهریای سپی
ناوه راسته وه هه به وه وولاته
عهربه ی به کان و دهولته عوسمانلی .

له (سالرنو) ییش دا کوئترین
به لکه نامه و پیتی له سهر نووسراو
ههن که بۆ سالی ۱۰۷۴
ده گه ریته وه ، ههروه ها له
نهرشیفه کانی شاری (فینسیا) دا
چه ندین به لکه نامه ههن بۆ سه ده ی
یازده هه م ده گه ریته وه . به لام له
کانی دووه مین جهنگی جیهانی دا
چه ندین زبانی گه وره له
نهرشیفه کانی ئیتالیا کهوت ،
نهرشیفه کانی ناپولی رووخان یان
له جیگای خۆبانه وه گوێزرانه وه
ههروه ها نهرشیفی تایه تی
میرشینی فلۆرنسا به هۆی لافاوه وه
که له سالی ۱۹۶۶ دا رووی دا
به ته واره تی ویران بوو .

باکوور و باشووری ئه مریکا

وولاته به کگرتوه کانی ئه مریکا
ههر بهرت هۆقه ری سه ره رۆکی
وولاته به کگرتوه کانی ئه مریکا له
۲۰ ی شوباتی سالی ۱۹۳۳ دا
به ردی بناغه ی خانووبه ره ی
(نهرشیفی نه ته وایه تی) ی داناو
یاسای ریکخه ری بۆ ده رچوو
نه ویش له ۱۹ ی ۶ ی ۱۹۳۴ دا وهک
به رزه وه ندیکی سه ره به خۆ ، له کانی
دانانی به ردی بناغه دا ووتی :
« پیرۆزترین نه و به لکه نامه
میژوو بیانه ی هه مانن که سه رچاوه ی
راگه یانندی سه ره به خۆیی و
ده ستووری وولاته به کگرتوه کانن
ده خه ینه نهم جیگابه وه » .

نه وه بوو له سه ره تاوه
به لکه نامه کان له کتبخانه ی
کوئگرس دا پارێزرا بوون ، تا هه موو
به لکه نامه تایه تی به کان به راگه یانندی
سه ره به خۆیی و ده ستووو به لکه نامه
تایه تی به کانی سهر به کوئگره
(قاری) به کان بۆ خانووبه ره
نوێ به که ی نهرشیف گوێزرانه وه ،
زۆری پچ نه چوو قه واره ی نهم

کۆمه له به لگه نامه گه يشته پتر له ۸۰۰ هزار پنی سى جا ، به پنی ئه و ياسایه ی که له سالی ۱۹۴۹ دا ده چوو ، لیبئرساوی و ده سته لاتی به رپوه به رایه تی ئه رشیفه کان فراوان کرا ، به تایبه تیش ئه و ده سته لاتی تر که له بنه رته دا به لگه نامه ی فیدرالی که له سالی ۱۹۵۰ دا ده چوو ده داوی ، که ده سته لاتی به ئه مینداری به لگه نامه کان داوه مافی پشکنینی دام و ده زگا کانی ده وله تیبان هه بیتو ته ماشای به لگه نامه کانیا ن بکه ن ، ههروه ها به رپوه به رایه تی به کانی ئه رشیفیش و سه ره برشتی کردنی کاروباری نر خاندن - واته جیا کردنه وه و دوور خسته نه وه - ده سته لاتی تر که له بنه رته دا ئامانجی به ره پیدانی شتوازه کانی به رپوه بردن و چاک کۆنترۆل کردنی ئه رشیفه له گه ل پیکه تیان و ریکخستن و پاراستن و چۆنیه تی سوود لئ وه رگرتیانه ، ههروه ها لیکۆلینه وه ی ئه و ریکابانه ی ده بنه مایه ی خۆ رزگار کردن له هه ندیک ئه رشیفی به رده وام (الجساری) ، گرنگترین ئه وه ی لاهم ياسایه دا ها نووه چۆنیه تی دامه زرانندی ئه مباری مه لبه ندی به لگه نامه کان و به رپوه بردنی قۆناغه کانی ناوه ندی (مرکزی) به .

له کۆتایی سالی ۱۹۵۲ دا زماره به ک له مه لبه ندانه کانی به لگه نامه فیدرالی به کان له هه شت ناوچه له هه ر ده ناوچه کان دا دامه زران ، ئه م مه لبه ندانه يش له لایهن به رپوه به رایه تی خزمه تگوزاری گشتی به وه دابهش کران ، ئه وه بوو پتر له ۱۰۰،۰۰۰،۰۰۰ ملیۆن و چوار سه د هزار پنی سى جا به لگه نامه گوێزرانه وه دوا ی ئه وه ی جیگای

ته واویان بۆ ته رخان کرا ، ئه م جیگانه يش له سالی ۱۹۷۳ دا بایی (سه پینچ ملیۆن و نیو) دۆلار نامپیری هونه ری یان تر خرا .

ئه و کۆمه له به لگه نامه ی لاهم دام و ده زگا کانی سه ره به سوپادان هه رله سه ره تایی دامه زرانندی ده سته لاتی نیشتمانی به وه تاکوو کۆتایی به که مین جهنگی جیهانی ۱۷۸۹ - ۱۹۱۷ ده توانریت به ۲۰٪ ته قدر بکرتین ، به لام ماوه ی نیتوان ۱۹۱۷ - ۱۹۱۹ ئه و ئه وه مند به لگه نامه ی هه تیا به کایه وه له چار سه رجه می گشت دا ده کاته ۸۰٪ .

به پنی ياسا کانی فیدرالی که له وولانه به کگرتوه کانی ئه مریکا دا له سه ری ده رۆن ، هه ر و بلا به تیک دامه زراوی (ده زگا) ئه رشیفی سه ره به خۆی خۆی په بیدا کرد ، که به گه لیک ریکای جۆراو جۆر دامه زران ، ههروه ها به پنی شتوازی به رپوه بردنی جۆراو جۆر هه ل ده سوورین . له گه ل هه موو تیکۆشینیک دا بۆ به کخستنی ياساو شتوازی به رپوه بردنی ئه رشیف ، ئه و ئامۆزگاری و پيشنیارانه ی لاهم باره به وه به رز کراونه ته وه هیه چ پيشکه و تیک یان سه رکه و تئیک ی له سه له کانی په نجا کانی ئه م سه ده به دا ناوه .

به لگه نامه له سه ره به ک که کرا وانه ی که هی ئه رشیفی ناوچه و شاره کان ، چاودتیری به کی ئه و تۆو کۆنترۆل کردنیکی ته واوی به خۆوه دیت نه ویش به هۆی کاروباری پشکنینی میژوویانه ی به لگه نامه کان که بۆ سالی نیتوان (۱۹۳۶ - ۱۹۴۳) ده گه رینه وه ، ئه و رابه رو پیرستو لیسته یان بۆ ئاماده کراوه . کار به

به لگه نامه کانی حکومه ته وه نه وه سته به لکوو به لگه نامه کانی کلیسا کانیسی گرتوه ، ئه وه بوو فه ره سو رابه ری بۆ ده ستنو سه میژووی و به لگه نامه گرنگه کان ئاماده کران .

به لام ئاماده کردنی رابه ری به کینیی نه ته وا به تی بۆ کۆمه له ی ده ستنو سه کان ئه و له نیشانی ۱۹۵۹ دا ده ستی پخ کرد .

وولانه به کگرتوه کانی ئه مریکایش چه ند ره گدو ریشه به کی ئه رشیفانه ی هاو به شی له گه ل ده وله ته کانی ئه مریکا زماره به ک له وولانی ئه و روپادا هه به . هه ر له سه ره تایی ئه م سه ده به وه يش ، ئامۆزگای (کارینجی) له واشنتۆن دا نه رکی پاره ته رخان کردنی بۆ چه هند پرۆژه به کی فراوان خسته نه ستۆی خۆوه ئاماده کردنی فه ره سه ت و ریکخستنی رابه ره بۆ ئه رشیفه تایه تی به کانی میژووی ئه مریکا که له ژماره به ک له ئه رشیفی ده وله ته ئه مریکایی به کان دا پارێزراون .

له کاتی دوو ده مین جهنگی جیهانی دا سوپای ئه مریکا سوودی له زۆربه ی به لگه نامه گرنگه کانی ئه له مانیا دی له وانه يش هه ندیک نه تینی دا هه تیا نه سوپایی پر مه ترسی به کان ، ههروه ها ئه مریکایی به کان به یارمه تی به لگه میژووی به کانی به که مین جهنگی جیهانی به وه توانیبان سوود له ریکه کانی نازووقه پین دان و رژی می خۆ ئاماده کردنی گشتی وه ربگرن ، تائه و راده به ی ده ووتریت ئه وان بۆ دیاری کردنی کانی گونجاو بۆ شالوو بردنه سه ر ناوچه ی (ئورمه ندی) ، که وئنه لیکۆلینه وه ی به لگه نامه کانی به رژه وه هندی ناووه ها . لیسه وه

دهزاین که به لگه نامه کان لای نهوان به نامیری به ریوه بردن و هوی باش (پراکتیکی) بۆ تهواو کوردنی کاروباری حکومتی داده نریت . هروه ها به لگه ی ماددی به لیتن دانی داراین . هر وه کوو کۆگای شاره زایی و پسیوری و تاقی کردنه ون که پتیوسته برانرین بۆ نهودی کاروباری حکومت به ریتکی راستی دا به ریوه بپریت . جگه له وه بیش که کۆله کسه ی نۆزینه ون .

ئه گهر چی وولانه به کگرتووه کان له لایه نی کاته وه له دامه زرانندی خانه ی نه ته وابه تی به لگه نامه کان که له سالی (۱۹۲۴) وه به دو اکه وتووه ، به لام له وانه به به خیرترین دهولت بزمیردریت له تیگه بشتنی به کهمین نهرکی خانه کانی نهرشیفدا ، خو نهرشیفه نه ته وابه تی به کسه ی زۆر پیک و پیکه چونکه هوی نوئو و ژمیریاری نه له کترۆنی تن هینراوه ، به پی پی پروگرامی ووردو دریزه پی دراو پروژه حکومتی به کان په پیره وی ده کن .

که نه دا :

له که نه دا نهرشیفی گشتی له سالی ۱۸۷۲ دا دامه زراو له سه ره تاوه سه ره به وه زا ره تی کشت وکال بوو . نهرشیفی ناوبراو کۆمه لیتی زۆر گهوره مادده ی به لگه نامه ی بنه ره تی تیدابه ، له ناوه راستی نهم سه ده به وه ش کۆمه لیتی تری به لگه نامه به هوی دانانی پروگرامی دریزخایه نه وه خرابه سه ری که به پی پی نهمه کاروباری وینه گرتن و روونوس کردنه وه ی نهو به لگه نامه پیک خرا که په بوهندی بان به میژووی

که نه دا وه هه به نه وانه ی له نهرشیفی گشتی به لگه نامه کان دا له له نه ون و چهنه شوینیکی تری وه کوو نهرشیفه کانی فه ره نسا پاریزراون . سه ره یاری نهرشیفه کانی حکومتی فه ره نسا بریتانیا و که نه دا . له سالی ۱۸۷۲ بش دا پاریزگاریکی لیسراسراو اهرپرسار . له نهرشیف له وه زا ره تی (سکرتاریه تی) دهولت دیاری کسرا ، پاریزگاری ناوبراو نهرکی ریکخستنی به لگه نامه ره سی و میژووبیه کانی گرتنه نه ستۆ له ناوچه کانشردا چهنه ژماره به که نهرشیفی گرتن هه ن .

نهرشیف له کۆماره کانی نهریکای لاتینی دا

نه وه ی زانراوه که هر بیست کۆماری نهریکای لاتین له و تیر ده سه لاتنی نیستیماری دهوله تانی روژئاوادا بوون ، شتیکی ناسایی به نهرشیفه کانیان بن و بناغه بان له گهل نهرشیفه کانی نیستیماردا جووت بیت ، به تایبه تی لهو به لگه نامه ی سه ره ده مه کانی دهوله تانی نیستیمار

بیش سه وه ی نهم کۆمارانه سه ره به خووی و ده سه لاتنی خو بان وه برگرن . چونکه نهرشیفه کانیان په بوهندیه کی پته و نهرشیفه کانی ناسپانیا ننگته ره وه فه ره نسا وه سه ره ها نهو به لگه نامه چهنه دانه به کی وه کوو خو بانیه ان هه به له نهرشیفه کانی نه وروپادا پاریزراون .

به لگه نامه کانی سه ندیک دامو ده زگای نهرشیفی ، که به نیشانه به که له نیشانه کانی نهم سه ره ده مه داده نرین ، زۆرتر له کۆشکه کۆنه کاندای پاریزراوون ، بان

له چهنه جیگایه که له بناغه دا بۆ شت پاراستن نه ده شیان ، یان بۆ نه وه باش نین بکرتنه نهرشیفی شیاو بۆ پاراستنی به لگه نامه کان .

بیره شدا ده بیت په نجه بۆ نه وه دریز بکرتیت که ناووه واچ به باشی وچ به خرابی کار ده کاته سه نهرشیفه کان .

بۆ وینه له به رازیل دا ، ده بینین (ریۆدی جانیرۆ) ی پایتسه خت

ئاووه وه وابه کی زۆر ته رو شیداری هه به ، وای له زۆر لهو به لگه نامه

کردوه ، که هه سه ره ده می ئیمپریالیزم ، زۆر نه میتنه وه . به لام له - چیلی دا نهوا شته که

به پیچه وانه وه به ، چونکه ناووه وا تا یاده به که باشه نه مه بیش کاریکی

وای کردوه که زۆر به ی نهرشیفه کان که هه سه ره ده می

ئیمپریالیزم به یاده به کی سه ره ز پاریزراون .

به نه مایش ، که به کیک لهو کۆمارانه به له سالی ۱۹۰۳ دا سه ره به خووی خووی وه رگرتوه ، به که مین دهوله ته له ناوچه که دا هه ولتی دامه زرانندی دایه ره به کی نوئی بۆ نهرشیفی نیشتمانی دابیت ، نهویش له سالی ۱۹۲۴ دا پیشتیش له سالی ۱۹۱۲ دا نهرشیفی نیشتمانی تیدا دامه زرا .

کۆلۆمبیا ییش ، که له وولتانه به بایه ختیکی زۆری به نهرشیف داوه

کاری نهووی کردووہ نهو نرشیفانہ دور بخاتوه که هیچ سودو قازانچیک ناگه به نن .

بهلام - سلفادور - به که مین وولات بوو که تا شه سته کانی نه م سده به نرشیفی تیتدا دانهمه زرابوو ، گواتیمالایش تا تیتدا له نهو نرشیفانہی پاراستووہ که هی سهرده می نیمپریالیزم ، نه گهر چی چه ند به شتیکی گهره ی بو سلفادور گوئیزراونه ته وه .

کوبا :

کوبولا له سالی ۱۸۹۹ دا سهر به خوی خوی وه رگرت و له دهستی کلکایه تی نی مپریالیزمی نه وروپا رزگارو قوتاری بوو ؛ نه ویش ده ستپیشکهری دامه زرانندی نرشیفیکی نه ته وایه تی کرد که به لگه نامه کانی تایبیت به ماوهی نی مپریالیزمی نیسپانیای له میژووی نوئی تیدایه .

چه ند ژماره به کی که مین نرشیفی کوبوبی هه به بو پیش سالی ۱۸۰۰ ده گه رینه وه نه ویش به هوی خرابی دؤخی ناوه وه وا له لایه که وه ، گواسته وهی چه ند کومه له به که له به لگه نامه کانی به تیکرای پیش کۆتایی هاتنی ده ستلانی نیستیمماری نیسپانیایی . له وانه یسه کومه لیتیکی گهره ی نرشیفی سهرده مه کانی نی مپریالیزم هیتشاکه له مه کسیک دا بن .

نه فریقیا - ناسیا - ئوسترالیا

نه م ناوچانه ، نرشیفه کانیان له ناوه راستی سده ی بیسته مه وه ده ستیان به نه شو نمنا کردنو

به وه سهندن کرد . به کیتی باشووری نه فریقیا ، له هه ر وبلایه تیک له وبلایه ته کانی به کیتی چه ندین نرشیفی ناوه ندی و (عه مبار) ی به لگه نامه هه به ، به رپر سیارانی نه م نرشیفانه به وه وه نه وه ستاون که نهو کومه له به لگه نامه نی هه به تیان ، به لکوو کاروباری وینه گرتنی (میکرو فیلم) ی به لگه نامه کانیان خستوو ته نه ستوی خووه نه وه وانه ی هی باشووری نه فریقیا و له نرشیفه کانی نه وروپا و نه مریکای باکوردی پاریزراون . نرشیفی ناوه ندی له هه ر به که له سالزبوری و رۆدیزبای باشووردا له سالی ۱۹۳۵ دا دامه زراون . له سهره تا وه نه نیا بو دانانی نه خشه و ریکختن رهنج ده درا . تا باش دو وه مین جهنگی جهانی کار به م جهوره مایه وه ؛ کاتیک لایه نه لیپرسراوه - کان له م نرشیفانه دا کاروباری وینه گرتن و رو نووس کردنه وه ی به لگه نامه کان به (مایکرو فیلم) یان خسته نه ستوی خووه .

به لام له کۆنگودا دامه زرانندی به ریوه به رایه تی نرشیف له سالی ۱۹۶۷ دا بوو ؛ له سهره تا وه به نامارو نامرازی وینه گرتن و کردنه وه و پیکهینانی نرشیفی دهستی بن

هندستان و پاکستان

هه ربه که له کۆماری هندستان و کۆماری نیسلامی پاکستان بو دروست کردنی نرشیفی تایه تی خویان ده ستپیشکهری یان کرد ، به لام هیتشاکه هه ر له ته نگ و چه له مه ی هاوبه شو و تیکه ل به به کدا ده ژبن به هوی جیا بوونه و یان بو

دوو دهوله تی سهر به خوی نوئی له سالی ۱۹۴۸ دا . هه ربه که له م دوو کۆماره ریشه و بنه رته تی به ریوه بردنی خویانیان هه به که بو سده به که یان پتر دریزه ده کیشیت ، له چوار چتوه ی نهو کومه له به لگه نامه نی له نرشیفی گشتی به لگه نامه کان دا له بریتانیا پاریزراون که ده زگابه کی تایه تی تیدایه به ده زگای هندستان دناسریت و به شتیه به کی گشتی نهو به لگه نامه نی تیدایه که په یوده ندی یان به هندستانه وه هه به .

نه وه بوو پاکستان تووشی کۆسپ و ته نگ و چه له مه ی بن شوماری که له که کردوو هات که په یوده ندی یان به وینه گرتنی به لگه نامه پاریزراوه کانی نرشیفی نیشتمانی هندستانه وه هه به . نه م به لگه نامه نی که به گرنگترین سهرچاوه ی میژووی پاکستان ده زمیترین که ناتواتریت له میژووی گشتی هندستان جودا بکرتنه وه ، هه روه ها هندستانیش تووشی هه مان کۆسپ هات له وده ستهینانی به لگه نامه کانی یان وینه گرتنیان نه وانه ی له خانه ی به لگه نامه کانی نه مپراتوری دا له له نده دا پاریزراون .

فیلیپین :

هه رچی نرشیفی کۆماری فیلیپین هه ، نه ویش به هوی رووداوه کانی دو وه مین جهنگی جهانی به وه تووشی له ناوچوون و زیانکی زور هات ، به لام بو کۆ کردنه وه ی به لگه نامه کان و پاراستنیان و وینه گرتنیان به میکرو فیلم رهنجیکی گهره درا ، نه نجامیتی به ره ممداریان هینا ، نه وه بوو توانا چه ندین کومه له ی

هدوایی هوندری

* شیرزاد عبدالرحمن *

ماوه بهك له مهوهر شاری ههولیر گهلی چالاکی و جموجۆلی هونهری گرته باوهش و چهندهما بزووتنهوهی هونهری تیادا پیشگهش کراوه و چهنده هونهرمه ندیك له لقه جۆراو جۆره گسانی بواری هونهری دا له پیشگهش کردنی ئەم چالاکی یانسه بهشدار بون .

لهو ماوه بهدا شانۆ گهری ((ههبو ، نهبو)) له نووسینی قاسم محممدو دهرهتانی هونهرمه نده صباح عبدالرحمن بو ماوهی سێ رۆژ له لایهن تیبی نه تهوهی پیشگهش کراکه لهم دوواییدا دامهزراوی سینهماو شانۆ وهکو دهست پێشخهریکی هونهری له ههولیر پێکی ههتانهوه . زاوه رۆکی ئەم شانۆ گهریه له ههمندی لایهنی ژبانی کوردهواری وهگره اووه له چوار چپوه بهکی هونهری هاوچهرخ پیشگهش کراوه .

کۆمهلی هونهر و یژه لقی ههولیر شانۆ گهری ((بوکی بهفر)) ی له نووسینی مهدی ئومید پیشگهش کرد که چهندهما هونهرمه ندی لای بهشدار بون له تواندنی ئەم بهرهمه شانۆی بهدا .

تیپی شانۆی لادی ، شانۆ گهری ((مام حسهن ده گهر تهوه)) ی له نووسینی (جهوههر کرمانچو) دهرهتانی (فه تاح خه تابه) پیشگهش کرد که باسی ژبانی دهره به گایه نی ده کردو باشان جوتیاران توانیان هوشمه نانی ی بلاو بکه نهوه به سهرگه و گرتنه کاندای زالی بن .

تیپی جانیکی هونهری فراوانی ریک خست بو شانۆ گهری دهوکلوه لهم میهره جانهدا چهندهما هونهری له موسیقاو شانۆ گهری پیشگهش جوتیارو کۆمه لانی ئهوه گوندانه کراو ساز کردنی ئهوه میهره جانه ههنگاو یکی رۆشنیر و هونهری گهوره بو .

هونهرمه نده رههبر جهلال پێشانگایه کی هونهری کردهوه که تیایدا بهرهمه ناسکه گانی خۆی له چهنده تابلۆ بهکی بههتیزدا دهر بریوو ، وه پێشانگاکه چهنده رۆژیکی خایاند .

تیپی هونهری ههولیر چهنده گۆرانی و موسیقا بهکی میلی نویی تۆمار کردووه نیازی وایه بهم نزیکانه بو تهلەفزیونی رهنگاوهنگ تۆماریان بکات .

چاکی لهو به لگه نامه پارێزرین .

ئوسترالیا :

به رێوه بردنی نه رشیف له ئوسترالیا دا له کاتی هه لگه سانی ناگری دووه مین جهنگی جیهانی دا دامهزرا ، ئوسترالیا پیش وه کوو دهوله ته کانی تر پیش دامهزرا ندی (کۆمینیلت) له سالی ۱۹۰۱ دا تووشی چه ندين کۆسپو ته گهره ی مهزن هات ، نهوه بوو ئه رکه ته واو کراوه کانو ریکخسته نه کانی پێشوو وه ها پارێزرابوون وه ک بلیت هی چه نده حکومه تیکی نیشتمانین ، به پنی نه وه پیش ده به ها سال به رده وام کاری تیا کرا .

نیوزیلنده :

دهزگای ئه رشیفی نیشتمانی له نیوزیلنده دا به شیک له وهزاره تی کاروباری ناو خۆ پیک ده هیتیت ، به ده رچوونی یاسای ژماره ۱۹۵۷ چار به ریکخسته نی ئه رشیفی نیشتمانی دا گیرایه وه . ئه رشیفی نیشتمانی نیوزیلنده لهو به لگه نامه نی تیا به که په یوه ندیبان به میژووی وولاته وه هه به هه ر له سه رده می قایمقامی بریتانیا (جیمس بۆزی) به وه واته له سالی (۱۸۳۲) وه تا کوو ئیتا .